

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ: ПОГЛЯД ПОЛЬСЬКИХ КОНСЕРВАТОРІВ

У статті висвітлено концепції трактування національного питання (єврейського, німецького, білоруського та українського) у польському консерватизмі 20–30-х років ХХ ст. Здійснено спробу узагальнення основних візій національної проблеми на основі консервативної ідеології та її інтерпретацій у міжвоєнній Польщі. Увагу зосереджено на проблемі стабілізації відносин на польському східному прикордонні.

Ключові слова: міжвоєнна Польща, консерватори, національне питання, автономія, асиміляція, сегрегація, федералізм, національна свідомість.

Національне питання перебувало на вістрі головних проблем міжвоєнної Польщі. Одним із визначальних чинників його функціонування в Другій Речі Посполитій українські та польські дослідники визначають свідомісний аспект міжнаціональних відносин¹. Автори нещодавно виданої «Історії Польщі: 1918-1945» (Краків, 2006) Ч.Бжоза та А.Л.Сова слушно зауважують, що своєрідним барометром вимірювання міжнаціональної напруги всередині міжвоєнної Польщі було перманентне усвідомлення польської окупації слов'янським населенням непольських етнічних земель, адже «найчисельніші національні меншини, окрім євреїв, опинилися у складі польської держави проти своєї волі»². Зауважимо, що ані у період домінування парламенту (1919-1926), ані у роки «санації» (1926-1935), ані у добу правління полковників (1935-1939) політика Польської держави не відхилилася від реалізації оновленої польськими націонал-демократами Ягеллонської ідеї відродження Польщі «від моря до моря». Натомість польським політичним рухам, партіям, організаціям, що висловлювали інтерес до національного співжиття поляків і неполяків, залишалося переважно теоретизувати з приводу уявних моделей розв'язання національного питання у Другій Речі Посполитій. До таких політичних сил, безперечно, належали консерватори, окремим представникам яких навіть удалося апробувати власні конкретні проекти подолання протистояння на територіях із мішаним населенням (польсько-українським, польсько-білоруським та ін.).

Зауважимо, що у відродженій Польській державі консервативна доктрина не мала шансів протистояти ідеології націоналізму, що стрімко завоювала всю повоєнну Європу і знайшла своє втілення у формі національних держав. Натомість накопичений попередніми століттями, навіть під іноземним пануванням, колосальний політико-адміністративний досвід і прагнення

прислужитися молодій Польщі змусив консерваторів шукати шляхи й способи пристосування консервативної ідеології до реалій багатонаціональної міжвоєнної Польщі. Однією із галузей, через яку консерватори прагнули практично прислужитися до стабілізації внутрішньополітичного життя власної держави, стали міжнаціональні стосунки.

Через специфіку формування і функціонування польського консервативного руху міжвоєнного періоду (відсутністю чіткої політичної структури, повноцінних відповідно до європейських критеріїв політичних партій тощо) станом на 1920-і роки лише дві консервативні партії претендували на назву загальнопольських: західногалицьке Stronnictwo Prawicy Narodowej (СПН) (краківський консервативний осередок) та великопольське Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Rolnicze (ХНСР)³. Унаслідок формування 1926 року санаційно-консервативного блоку консервативний рух як самостійна політична сила дещо втрачає впливи навіть на традиційно контрольованих ним так званих кресових територіях і надалі розвивається радше як політична течія, представлена політичними клубами, видавничими осередками (великопольський осередок видання «Слово», варшавський неоконсервативний осередок часопису «Бунт Молодих», окремими особистостями: С.Мацкевич, В.Виджга, А.М. та А. Бохенські, К. і М. Прушинські, Я.С. Лось, Я. Радзивілл, Я. Бобжинський та ін.⁴

Із середини 1920-х років активізувався інтерес консерваторів до національного питання. Частина консервативної еліти претендувала на формування власної візії національної проблеми, що характеризується певними елементами компромісового вирішення міжнаціональних антагонізмів, подолання яких ендеки вбачали у національній асиміляції більшості непольського населення. Саме у лоні консерватизму з'явилися конкретні програми ступеневого розв'язання проблеми співжиття поляків і неполяків в одній державі.

Згідно з Конституцією 1921 р. Польська держава гарантувала національним меншинам рівні з титульною нацією права і свободи. Натомість факт окупації Польщею заселених неполяками так званих західних і східних кресів породив вороже ставлення до Польської державності, а отже й діяльність, спрямовану на «підрив прав Польщі на заселені ними (неполяками. – О.Ю) терени»⁵. Складність проблеми полягала у тому, що йшлося про вагомий людський і суспільно-економічний фактор – третину населення міжвоєнної Польщі, національні потреби якого апріорі вступали у конфлікт як з базовою великодержавною ідеєю польського імперіалізму, так і методами її реалізації⁶.

Географія розселення меншин характеризувалася строкатістю й наявністю територій з автохтонним непольським населенням. Так, німецький елемент переважав на західних прикордонних теренах і Шльонська, білоруський та український – відповідно на землях від Німану на півночі до Бугу та Сяну на півдні⁷. Отже, на прикордонних територіях заходу, сходу й

півдня Польської держави переважало місцеве населення, включення якого до Польщі не відповідало національним інтересам білорусів, українців, німців. Сформоване у свідомості неполяків переконання про окупаційний характер польської влади на етнічно непольських землях щоразу підтверджувала сама польська політика колонізації, економічного визиску й нівелювання національних потреб меншин. На фоні політичної нестабільності періоду становлення польської держави 1918–1923 рр. національне питання у Польщі було своєрідним показником балансування польського політикуму (ендеків, християнських демократів, людовців, соціалістів тощо) між вимогами міжнародного права і великодержавною ідеологією оновленої Речі Посполитої⁸. На практиці постав вибір між унітаризмом і федералізмом.

Першим кроком на шляху до національної держави, а отже – загострення міжнаціональних антагонізмів, стала перемога націоналістичних сил на виборах до Законодавчого сейму (26 січня 1919 р.)⁹. Реалізація державного курсу на закріплення пріоритетного становища титульної польської нації розглядалася як єдина можлива перспектива для утвердження Польської держави в умовах повоєнної Європи. Зауважимо, що прагнення польської владної еліти відновити імперію Ягеллонів у ХХ ст. цілком відображали настрої переважної більшості польського суспільства, що характеризувалися нетерпимістю до неполяків, насамперед – білорусів та українців¹⁰.

Натомість сформовані у більшості консервативних політичних осередків візії співіснування титульної нації й меншин вирізнялися спробами узгодження потреб польського і непольського населення. Зауважимо, що віленські й краківські консерватори взагалі відкидали крайній націоналізм ендеківського гатунку як принцип розв'язання національного питання¹¹. Спостерігалася тенденція до зростання кількості опозиційних до ендеків консервативних осередків, передусім – у справі трактування національних інтересів і проблеми їх узгодження з потребами національних меншин¹². Адже, згідно з консервативною концепцією польської геополітики, головним дестабілізуючим фактором для польської державності був сепаратизм меншин, який залежно від зростання «фактора загрози» у польському суспільстві ототожнювали не лише з діяльністю антипольського підпілля, а навіть із самим фактом функціонування непольських культур-автохтонів, прикладами легальної політичної боротьби непольських партій, політичних груп у парламенті тощо¹³.

Натомість прогнозовано ближчою для консерваторів стала запропонована Ю. Пілсудським концепція прометеїзму (федералізму), згідно з якою національне питання вирішувалося шляхом запровадження автономізму територій із значним відсотком непольського населення¹⁴. Проте, як відомо, федералізм пілсудчиків із самого початку був лише тактичним кроком: створити ілюзію стабілізації міжнаціональних відносин на східних кордонах, а отже – прислужитися покращенню міжнародного іміджу Польщі¹⁵.

Підтвердженням цього є фактична відсутність суспільного резонансу з приводу прометеїстських теоретизувань польської еліти, яка й надалі конструювала нежиттєздатні концепції вирішення національного питання через трансформацію ідеї федералізму в умовах відродженої польської держави¹⁶.

Частина консерваторів, переважно членів СПН, пов'язувала відродження середньовічної Ягеллонської федерації поляків, литовців, українців, білорусів із запровадженням автономного статусу для етнічно непольських земель¹⁷. Міжнаціональні взаємовідносини передбачалося формувати на засадах патріотизму, згідно з яким захист інтересів польської нації вимагав співпраці з іншими народами на етичних засадах¹⁸. Ідея солідаризму польського й непольського населення в одній державі, активно пропагована СПН, отримала розуміння й серед віленських консерваторів («зубрів»). «Зубри» та «станьчики» визнавали право меншин на культурну автономію з широким самоврядуванням, проте за умови лояльності до держави і відмови від сепаратистських ідей. Уявлення про консервативне розуміння національної толерантності дає стаття С.Мацкевича (1921), присвячена реалізації положень Конституції 1921 р. про земське самоврядування. Автор розглядав самоврядування як ключ до вирішення національного питання у Польщі й пропонував утілити засаду толерантності стосовно неполяків через міжнаціональну співпрацю у самоврядних структурах для «заспокоєння прагнень непольських національних груп»¹⁹.

На формування бачення шляхів вирішення національного питання окремими консервативними партіями локального значення, зокрема СХН і східногалицьким СЗ, вагомий відбиток наклала співпраця з ендеками. Під впливом національно-демократичної концепції розвитку Польської держави члени крайніх правих консервативних партій розглядали національні меншини як чинник, що й надалі сприятиме обмеженню суверенітету польської нації і на цій підставі підлягає асиміляції²⁰.

Загалом у тактиці консервативних партій та осередків спостерігалися деякі відмінності. Упродовж 1918–1926 рр. консерватори, як і решта польської політичної еліти, заперечували наявність національної проблеми у Польщі²¹. До цього їх спонукала політична необхідність надати польській експансії на західноукраїнських землях легітимного характеру і захистити інтереси великого землеволодіння на цих теренах. Представники польського політикуму лише погодилися визнати факт існування розходжень між пропозиціями влади і вимогами національних меншин, значною мірою зумовлених історичним минулим.

У консервативній публіцистиці найбільше уваги приділялось єврейському та українському питанню, що пояснювалося роллю цих меншин у розвитку Польської держави. Зростаючий вплив євреїв в економіці й вільних професіях поляки розцінювали як загрозу економічній безпеці держави, а вагомий людський потенціал українців на прикордонних територіях – як

загрозу її інтегральній цілісності. Проблема трактування єврейського питання у консервативній публіцистиці та офіційних заявах консервативних партій першої половини 1920-х років практично не відрізнялася від позиції ендеків.

Один із підходів, умовно окреслений концепцією «стримування», представляли ХНСР і редакція наближеного до неї часопису «Газета Повшехна»²². Прихильники цієї концепції були переконані, що вирішити єврейське питання можна лише за допомогою розпалювання антисемітизму, зокрема на ґрунті боротьби проти єврейської економічної загрози. Проте послідовники теорії «стримування» не висунули жодних конкретних пропозицій, зосередившись на демагогічних заявах про необхідність зважених рішень, які б відповідали польським національним інтересам. Ядро концепції становила теза про необхідність максимального обмеження впливів євреїв в економіці та освіті шляхом обмеження їхніх прав та одночасного збільшення обов'язків²³. В економічній галузі пропонувалося зменшити впливи єврейського капіталу шляхом одержавлення єврейських інституцій, суспільній – через обмеження прав і свобод, особливо в урегулюванні чисельності євреїв у так званих вільних професіях (адвокати, лікарі тощо) і вищих навчальних закладах (закон *numerus clausus*)²⁴. Причому головним борцем проти єврейської загрози мало стати польське суспільство, у свідомості якого ендеківська пропаганда відродила стереотипи ворогів польської нації²⁵.

Дещо відмінну від попередньої концепцію асиміляції єврейського населення представляла поміркованіша у національному питанні СПН. Концепція краківських консерваторів передбачала можливість співпраці з євреями і гарантувала їм більшість громадянських прав замість втрати атрибутів власної національної ідентичності (мова, культура, традиції). У листі члена проводу СПН М. Хилінського, датованого 14 лютим 1922 р. і адресованого голові СПН Здзіславу Тарновському повідомлялось, що існує ймовірність укладення передвиборчого блоку з єврейськими організаціями²⁶. Можливість співпраці з лояльними до Польщі євреями розглядалася на засіданні СПН у вересні 1927 р., а підставою для її обговорення став лист равина Хайма Коннера із Сянока до З. Тарновського²⁷. СПН прагнула перетворити лояльних євреїв на «поляків моїсеєвого визнання», а стосовно решти вважала за доцільне надалі обмежувати громадянські й національні права²⁸. Невдовзі «асиміляційна» концепція відійшла на другий план, а більшість у СПН підтримала ідею «пацифікації» польсько-єврейських відносин. На практиці обидві концепції сформувались як програми максимум і мінімум у справі збереження оптимального рівня стабільності у польсько-єврейських стосунках.

Своєрідним продовженням пропозицій СПН стала розвинута у 1930-х роках неоконсервативна концепція «евакуації». Її автори були переконані, що асиміляція євреїв призведе до край негативно-наслідків для польської нації. Адже, як писав А.М.Бохенський, євреї насправді є найменш небезпеч-

ними для Польської держави, оскільки не висувають жодних територіальних вимог²⁹. 1938 року польський публіцист наголошував, що антисемітизм лише послаблює позиції Польщі на міжнародній арені, оскільки розглядається у західних країнах як явище, що суперечить християнській моралі³⁰. З іншого боку, зростаючий економічний потенціал євреїв загрожує безпеці Польської держави. Неоконсерватори закликали державні органи влади й суспільство сприяти масовій їхній еміграції як на добровільній, так і примусовій основі³¹. Ідея «поступового усунення надміру єврейської меншини без погромів» складала одну з головних засад програми польського великодержавного руху 1938 р.³²

Найґрунтовнішу концепцію вирішення єврейського питання, «сегрегації», було створено у середовищі віленських консерваторів, а її ідейними батьками та головними речниками стали С.Мацкевич і частина публіцистів варшавського часопису «Бунт Млодих». Її прибічники прагнули нейтралізувати негативний вплив євреїв на стосунки між меншинами і польським населенням шляхом часткової реалізації вимог меншин щодо запровадження автономії чи розширення самоврядування. Одночасно передбачалося зменшити представництво євреїв у державних інституціях. Практично йшлося про протиставлення євреїв іншим національним групам з метою їх ізоляції за національною ознакою³³. Основні засади цього підходу С.Мацкевич окреслив в одній із публікацій 1926 року, в якій пропонував зрівняти суспільно-економічні права євреїв і поляків за умови «ізоляції польського суспільства від єврейського чинника» та обмеження доступу євреїв до вищих навчальних закладів³⁴. Проте на початковому етапі С.Мацкевич все ж припускав можливість ситуативної співпраці консерваторів з єврейськими організаціями³⁵. Поступово еміграційна концепція вирішення єврейського питання у міжвоєнній Польщі стала домінуючою у суспільно-політичній думці польського консерватизму.

Німецьке питання висвітлювалось у програмних документах і публіцистиці великопольських консервативних партій, віленському «Слові» й краківському «Часі». Основну увагу консерватори приділяли проблемам німців західних прикордонних районів, чий сепаратистські настрої загрожували інтегральній цілісності Польщі. Підхід до німецької проблеми із самого початку був принципово іншим, аніж до решти³⁶. Так, 1923 року польський суспільно-політичний діяч В.Студницький писав, що німці вирізняються високим цивілізаційним рівнем і потребують особливого ставлення до власної культури, що в минулому сприяла культурному зростанню поляків³⁷. Загалом консерватори запропонували три концепції розв'язання німецької проблеми, дві з яких – «стримування» та «очікування» – пов'язували з питаннями зовнішньополітичної безпеки Польщі.

Вихідним пунктом концепції «стримування» була сформульована представниками ХНСР ідея протистояння, що значною мірою базувалася на про-

грамі економічного впливу, покликаного нейтралізувати ревізійні прагнення німецької *irredenty* щодо відлучення західного прикордоння від міжвоєнної Польщі³⁸. Особливість німецької проблеми полягала у безпосередньому сусідстві Німеччини, що змушувало поляків дотримуватися міжнародних зобов'язань з метою уникнення дестабілізації. Пропонувалась ідея досягнення рівності прав польського й німецького населення замість лояльності. З іншого боку, політика Польської держави стосовно німців, на думку Я.Бобжинського, перебувала у залежності від політики Німеччини щодо польської меншини й передбачала створення умов для протидії антипольській діяльності німецької спільноти у Польщі³⁹.

Концепція «стримування» передбачала необхідність зменшення частки німецьких власників у промисловості й землеволодінні, що мало на меті зміну суспільної структури прикордонних територій на користь поляків⁴⁰. Прагнучи пришвидшити процес ліквідації маєтків німецьких колоністів, передбачений окремим положенням Версальського трактату 1919 р., консерватори пропонували широкий спектр методів – від бойкоту товарів до проведення примусової парцеляції німецької власності⁴¹. У межах представленої концепції передбачалося надати уніатській церкві статус автокефальної, проте за умови її часткової полонізації, а отже переходу під контроль Польської держави⁴².

Ще один підхід до вирішення німецького питання – концепцію «асиміляції» – представляли публіцисти С.Мацкевич і В.Студницький. Її суть визначалася тезою про необхідність узгодження польських і німецьких інтересів з метою співпраці двох народів. 1927 року С.Мацкевич писав, що «поступова та розумна» асиміляція німців – єдиний спосіб вирішення німецького питання⁴³. При цьому передбачалося зберегти соціальний та економічний статус німецької спільноти, тобто німецькі маєтки й розгалужену сітку німецьких культурно-освітніх закладів. Отже, ідея сприяння економічному й культурному розвитку німецької спільноти поєднувалася з оптимістичними сподіваннями поляків про природний процес полонізації німецького елемента⁴⁴. Не відрізнялась оригінальністю концепція СПН, що включала елементи двох попередніх. Краківські консерватори обстоювали тезу про національну толерантність і повагу до національних прагнень німецького населення, проте водночас закликали державу рішуче протидіяти діяльності, скерованій на порушення інтегральної цілісності Польщі⁴⁵. У 1930-х роках із загостренням відносин між Польщею й Німеччиною зі шпальт польських консервативних видань практично зникли авторські публікації з німецькою тематикою. Польські неоконсерватори обстоювали ідею узалежнення національної політики стосовно німецької меншини від геополітичної ситуації, насамперед через маніпуляції з розпалювання німецько-радянських антагонізмів⁴⁶.

Білоруське питання у консервативній публіцистиці традиційно розглядалось у контексті проблеми «східних кресів» (пограниччя), разом із литовським та українським. Проте навіть серед крайніх правих консервативних партій (СХН) поширювалося переконання про необхідність культивувати позитивніше ставлення до слов'янських меншин. Причини цього корінілись у прагненні відродити Ягеллонську традицію співіснування слов'ян в одній державі⁴⁷. Одним із виявів ностальгії за середньовічною Річчю Посполитою була концепція створення блоку Серединно-Східної Європи, в якому українські й білоруські землі розглядались як частина заснованої під польським патронатом литовсько-українсько-білорусько-польської федерації⁴⁸. Проте федеративна концепція не отримала належної підтримки у суспільстві, оскільки польське населення розглядало її реалізацію як передумову розвитку сепаратизму, а українці й білоруси – як реальну загрозу втрати власної національної ідентичності.

Погляди кресових землевласників на питання приналежності південно-східних територій перебували у залежності від змінної політичної ситуації. Відмінні концепції відносно цього регіону висувалися до і після включення цих земель до Польської держави й перебували у тісній залежності від політики польських властей. Особливо у справі штучного адміністративного поділу компактних територій із білоруським та українським населенням, зокрема включення українських територій до Поліського воєводства, з перевагою білорусів⁴⁹. З іншого боку, польські політики користувались умовною шкалою лояльності, згідно з якою українці й білоруси розглядались як носії загрози інтегральній цілісності держави⁵⁰. У досить стислі терміни створений у грудні 1918 р. Союз поляків із кресів, який мав вагомий вплив на литовські й білоруські землі, за допомогою преси розгорнув кампанію про одвічну приналежність південно-східних територій до Польщі. До кампанії було залучено відомих публіцистів, пов'язаних із «кресами» – Е.Пашковського («Час»), С.Мацкевича («Слово»), С.Гуляницького («Дзеннік Познаньскі»)⁵¹.

Після польсько-української війни 1918–1919 рр. за прикордонними із СРСР територіями Польської держави закріпилося тавро («розсадника антипольських настроїв»)⁵². Як наслідок – у польській суспільній свідомості за сприяння державної пропаганди закріпилося переконання, що білоруське питання є результатом впливу зовнішніх чинників. За таких умов головним завданням польської влади, як 1927 року писав С.Мацкевич, повинна стати колонізація білорусів зокрема через внесення змін до виборчого законодавства (уведення національних курій) та ігнорування державою культурно-освітніх потреб білоруської спільноти⁵³. У 1920-х роках лише віленські консерватори припускали можливість розгляду білоруського питання виключно у контексті польсько-білоруської федерації⁵⁴.

Переважна більшість консерваторів розглядала його через призму концепції «злиття кресів із Польщею». В основі консервативного бачення білоруського питання – трактування білорусів на рівні етнографічної селянської маси, позбавленої власного культурного надбання, самоідентичності, а отже й національних прагнень⁵⁵. Підкреслюючи меншовартість білорусів, В.Студницький 1923 року порівнював білоруську національну культуру з варварством, а процес колонізації білоруського шкільництва розглядав як цивілізаційний крок поляків у напрямі обмеження негативних впливів «селянської» культури на польську⁵⁶. Висловлюючи протилежну думку, віленський консерватор С.Мацкевич розглядав питання забезпечення елементарних культурних потреб білорусів у початковій освіті через проблему сепаратизму непольських етнічних територій, уважаючи політику національної асиміляції каталізатором посилення відцентрових тенденцій на північно-східних теренах (Поліссі)⁵⁷. У ставленні ж до білоруського національного руху (як і українського) консерватори відзначалися непритаманною для них одностайністю, цілком і повністю заперечуючи навіть натяки на наявність національної ідеології у діяльності білоруської еліти. Цілком переконливо консерватори утверджували тезу про виключно соціально-економічні причини боротьби білорусів за збереження національної ідентичності⁵⁸.

Оптимальним способом розв'язання білоруської проблеми консерватори вважали національну асиміляцію непольського елемента відповідно до традицій Ягеллонської держави XVI–XVII ст. Йшлося про відродження ідеї польської політичної (шляхетської) нації. Пропагований С. Мацкевичем у статті «Молодь і націоналізм» (1923) принцип розвитку Польщі по висхідній виключно через територіальну й культурну експансію передбачав безперечну й цілковиту державну асиміляцію поліщуків-білорусів, як і галицьких, і частково волинських українців⁵⁹. Культурна експансія польського елемента на Поліссі розглядалась як вияв польської цивілізаційної місії, а піднесення культурного рівня білорусів – як етап на шляху до повноцінного громадянства в умовах діяльності сильної виконавчої влади, що стимулювала б місцеве населення в дусі лоялізму⁶⁰.

Прихильність до силових методів вирішення національного питання на східному прикордонні властива консервативній політичній риторичній першій половині 1920-х років і є, безперечно, віддзеркаленням непевності польського політикуму тривалості польської окупації Західної України і Західної Білорусі аж до остаточного підтвердження мандата Польщі на Східну Галичину в березні 1923 р.⁶¹. У статті «Асиміляція та моральність» (1923) В.Студницький виявив себе як прихильник ідеї крайнього шовінізму, наперед цинічно виправдовуючи будь-які методи насильницької асиміляції білоруського та українського населення у контексті цивілізацування польського прикордоння⁶². Консервативні видання значно посилювали у свідомості

польського суспільства образ «неполяка-ворога», стимулювали відчуття внутрішньої загрози з боку меншин і пропонували способи її подолання: від створення місцевої озброєної жандармерії до введення виняткового стану на прикордонні⁶³. З метою захисту «польськості» консерватори пропонували запровадити строгий контроль за формуванням адміністративного апарату⁶⁴.

Натомість спрямованість на утвердження міжнаціональної ворожнечі радше була винятком, аніж правилом для консервативних сил. Більшість консерваторів пов'язували заспокоєння потреб місцевого білоруського (як і українського) населення зі сприянням їхнього економічного розвитку шляхом стимулювання білоруської кооперації (передусім, через державне кредитування господарств)⁶⁵. Одночасно пропонувалося утверджувати польську господарську, адміністративну й культурну присутність на білоруських землях для підтримання «польськості» північно-східних територій⁶⁶.

Ключовим фактором польської присутності на кресах консерватори вважали розширення польського землеволодіння. У цьому контексті аграрна реформа 1920-х років, що передбачала парцеляцію великої земельної власності й безпосередньо зачіпала інтереси консервативного електорату, викликала неабиякий спротив з боку впливових консервативних кіл. Консерватори завжди розглядали проблему земельних відносин, особливо, на північно- й південно-східному прикордонні, через призму проблеми державної безпеки. Саме відносно оцінки стану справ у земельних стосунках між поляками й національними меншинами консерватори ніколи не припускали можливості компромісу на користь меншин, якщо такий крок не відповідав інтересам титульної нації⁶⁷. Можливість парцеляції частини маєтків консерватори припускали лише на добровільній основі й за умови передачі землі виключно полякам⁶⁸.

Натомість відверто негативну оцінку консервативних видань отримали активно стимульовані державою акції військового осадництва на білоруських та українських землях, що, безперечно, загострювали і без того складні міжнаціональні відносини на східному прикордонні. Найгострішою виявилася критика колонізації віленськими консерваторами. С. Мацкевич зокрема на противагу осадництву, запропонував альтернативу – посилення польського впливу на білоруських землях за рахунок штучного збільшення кількості місць для поляків в органах місцевого самоврядування⁶⁹.

Релігійний аспект міжнаціональних відносин переважно залишався на маргінесі польської консервативної думки, проте розглядався у межах налагодження позитивних польсько-білоруських контактів на поліетнічних теренах. Натомість проблема автокефалії православної церкви у Польщі викликала полеміку в середовищі консерваторів⁷⁰. На тлі домінуючої у консервативних колах думки про доцільність запровадження автокефалії з метою мінімізації російських впливів, віленські консерватори на чолі з

С. Мацкевичем сприяли збереженню російського характеру православ'я як розмінної монети в реалізації геополітичних інтересів Польщі⁷¹.

Українській проблемі консерватори надавали особливого значення. Ще на початку ХХ ст. намісник Галичини консерватор М.Бобжинський запропонував схему польсько-української співпраці на теренах колишнього Королівства Галичини й Лодомерії, що відповідала польським національним інтересам⁷². До листопада 1918 р. – захоплення українцями влади в Східній Галичині під гаслами Західноукраїнської Народної Республіки – українське питання цілковито ігнорувалося поляками в Австро-Угорщині⁷³. Кривава польсько-українська війна 1918–1919 рр. за західноукраїнські землі відродила негативні стереотипи міжнаціональної ворожнечі доби козаччини у свідомості поляків та українців у ХХ ст.⁷⁴.

Запропоновані консерваторами концепції розв'язання польсько-українського протистояння, безперечно, не були оригінальними, проте заслуговує на увагу сама спроба узгодити польську історичну традицію із вимогами українського автономізму⁷⁵. Частина консервативних теорій являла собою довільні роздуми над історичними подіями й перспективами їх втілення у тогочасних умовах. Характерним для консервативної полеміки навколо українського питання було виокремлення певних питань, ставлення до яких і визначало загальне бачення консерваторами української проблеми у Польщі. Серед таких ключових питань: «Українці – це нація чи народ?»; «Чи існує український національний рух?»; «Асиміляція українців – національна чи державна?» тощо.

Концепція державної асиміляції як стратегічної ідеї вирішення українського питання у Польщі саме у теоретичному доробку консерваторів набрала конкретних форм (пропозицій, планів, програм). Державну асиміляцію українського населення консерватори розглядали як шлях до формування нового українця, відповідального за розбудову Польської держави⁷⁶. Ідейну основу цієї концепції як у трактуванні консерваторів, так і офіційної Варшави, становив Ягеллонський міф про єдину польську політичну націю поляків, українців, білорусів, литовців, підсилений іншим, не менш значущим для польського традиціоналізму, міфом – шляхетської цивілізаційної «обраності» польського народу (сарматизму)⁷⁷. Саме через так зване добровільне «навернення» українців (як і білорусів) до «лона матері-Польщі», польської культури, спільної історії українці мали можливість долучитися, на переконання польської еліти, і до власного становлення у спільній державі⁷⁸.

Як послідовники традиціоналізму, консерватори утверджували думку про визначальну роль польської політичної традиції у формуванні ментальності «неісторичних націй» (українців, білорусів тощо)⁷⁹. Ідея домінування політичної традиції над етнічною, як наголошував варшавський неоконсерватор А.М.Бохенський, знайшла своє втілення у концепціях сарматизму й польського месіанізму⁸⁰. У міжвоєнний період, незважаючи на зростання

національної самосвідомості українців і білорусів, міф сарматизму еволюціонував до рівня концепції не лише культурної, а й загально-національної зверхності поляків над цими народами.

Польський національний етичний аристократизм наполягав на збереженні «внутрішньої національності» (національної традиції), яка б протистояла історичним обставинам. У польському консерватизмі Річ Посполита Ягеллонів розглядалася не лише як політична, а й незмінна ідеологічна вітчизна польського народу⁸¹. У давній традиції польського культурного та економічного експансіонізму консерватори бачили шлях до забезпечення рівноваги у Центрально-Східній Європі⁸².

На тлі переважно половинчатих та часто суперечливих концепцій розв'язання українського питання у міжвоєнній Польщі цілісністю, логічністю та аргументованістю вирізнявся теоретичний доробок аристократа, дипломата Я.С.Лося й варшавського неоконсервативного осередку. Передумовою успішної державної асиміляції граф уважав припинення насильницької колонізації українського населення⁸³. Натомість забезпечення культурно-національних вимог українців рекомендував здійснювати за формулою «*Gente Ruthenus Natione Polonus*» – своєрідному словесному втіленні ілюзії про національно-культурну єдність українців та етнічних поляків у міжвоєнній Польщі⁸⁴.

Українську територіальну автономію граф Я.С.Лось розглядав як оптимальну формулу для вирішення українського питання на південно-східних територіях. Йшлося про дотримання принципів рівноправного розвитку польського та українського народів на західноукраїнських землях. В одному з листів до О.Назарука від грудня 1938 р. граф писав: «Тривала співпраця між народами може опиратися лише на однаковому тривалому розумінні та врахуванні взаємних інтересів. Тоді витвориться раціональний паралелізм інтересів»⁸⁵. Ідея паралелізму передбачала рівнобіжний безпосередній культурно-національний і суспільно-господарський розвиток обох народів із гарантованою можливістю прямого контакту українців із Головою Держави (Польщі. – О.Ю.) через власний представницький орган для вирішення питань, що торкалися функціонування української спільноти у міжвоєнній Польщі⁸⁶.

З метою примирення інтересів непольського й польського населення граф пропонував польській стороні розпочати «приведення до організації згідного співжиття обох народів на полудневім сході»⁸⁷. Запропонована графом концепція «конструктивної політики» передбачала втілення програми конкретних кроків, скерованих на зрівняння прав українців і поляків у соціально-економічній і культурній галузях⁸⁸. Йшлося про реальне визнання об'єктивного факту – існування та функціонування у межах Польської держави «чисельно сильної», відмінної від поляків, самодостатньої гілки українського народу⁸⁹.

Пропагуючи тезу про можливість узгодження українських і польських інтересів в одній державі, Я.С.Лось уважав неприпустимим з точки зору польської державної безпеки ігнорувати потужний український чинник на південно-східних теренах⁹⁰. Граф стверджував, що «польська політика викривила структуру обидвох народів і повинна се зло направити» шляхом відмови держави від «полонізаційних стремлінь у школі, в уряді і в господарському життю»⁹¹.

У політичній публіцистиці варшавських неоконсерваторів, зосереджених навколо варшавського часопису «Бунт Млодих» (з 1937 р. – «Політика»), українському питанню належало вагоме місце. Ягеллонський міф неоконсерватори розглядали як концепцію «морального імперіалізму», де ідея національної толерантності й стабільності міжнаціональних взаємин становила одну із засад польської національної безпеки⁹². 1937 року А.М.Бохенський проаналізував положення Ягеллонського міфу через призму польсько-українських відносин міжвоєнного періоду і дійшов висновку, що спроба відродження свідомісного та історичного аспектів міфу лише посилить міжнаціональне протистояння на західноукраїнських землях⁹³. З іншого боку, реалізацію політико-територіальної складової Ягеллонського міфу польський неоконсерватор уважав історично обґрунтованою й життєвонеобхідною для майбутнього Польщі.

Визнання права українців на саморозвиток – вихідний пункт запропонованої неоконсерваторами програми державної асиміляції українського населення (Александр Бохенський «Політична проблема Червенської землі» (1938)⁹⁴. Кілька років перед тим, у статті «Політичне обличчя національної асиміляції» (1935), його брат Адольф М.Бохенський писав, що українське питання – об'єктивний фактор розвитку Центрально-Східної Європи, а національно-визвольні змагання українців у ХХ ст. – безперечний доказ відродження оновленої української нації⁹⁵. При цьому польський неоконсерватор наголошував, що подальша полонізація українців не лише не зупинить їхній національний розвиток, а й загострить локальний польсько-український конфлікт на західноукраїнських теренах. На глибоке переконання А.М.Бохенського, лише формування системи позитивного взаємсприйняття сприятиме подоланню національної нетерпимості між поляками та українцями на східному пограниччі Польської держави⁹⁶.

Отже, представлені у межах польської консервативної суспільно-політичної думки візії вирішення національного питання в Польщі не вирізнялися оригінальністю й розвивалися в руслі загальнодержавної концепції побудови національної польської держави. Проте консервативні концепції вирішення національного питання, насамперед, слов'янського, вигідно вирізнялися непритаманною решті польського політикуму толерантністю та обґрунтованістю. Консерваторам удалося на теоретичному

рівні виокремити короткотермінові завдання на найближчу перспективу в розв'язанні найголовнішого з-поміж міжнаціональних антагонізмів – польсько-українського, натомість утопічний проект узгодження польських та українських (чи навіть білоруських) національних інтересів у межах міжвоєнної Польщі був приречений на поразку.

¹ Див. докладніше: Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) // Україна – Польща: історична спадщина та суспільна свідомість. Матеріали міжнародної наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 29- 31 травня 1992 року). – Київ, 1993. – С.23-29; A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*. – t. 3. – Wrocław i in., 1979; Сосновська Д. Стереотип України та Українця в польській літературі // «І» Незалежний культурологічний часопис. – Львів, 1997. – № 10. – С. 88-96; Mich W. *Obcy w polskim domu (Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych)*. – Lublin, 1994; Ejusd. *Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939)*. – Lublin, 1992; Tomaszewski J. *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1928-1939*. – Warszawa, 1985; Wrzeńska K. *Obraz mniejszości narodowych w poznańskiej prasie konserwatywnej w latach 1918–1939*. – Poznań, 2000; Wapiński R. *Mit dawnej Rzeczypospolitej w epoce porozbiorowej // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku / Pod red. W. Wrzeńskiego*. – T. IX. – Wrocław i in., 1994. – S. 77-92; Ejusd. *Polska na styku narodów i kultur. W kręgu przeobrażeń narodowościowych i cywilizacyjnych w XIX i XX wieku*. – Gdańsk, 2002.

² Brzoza Cz., Sowa A.L. *Historia Polski 1918-1945*. – Kraków, 2006. – S.162.

³ Biblioteka Jagiellońska. Oddział rękopisów. Rkps 37-38/69. *Wobrzyński J. Zwierciadło gasnącego światła. Pamiętnik z ćwierćwiecza na służbie Ojczyzny*. – S. 161-164. Див. також: Mich W. *Myśl polityczna polskiego ruchu konserwatywnego*. – Lublin, 1994. – S. 5.

⁴ Докладніше про офіційні та неофіційні консервативні видання див.: Paczkowski A. *Prasa Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*. – Warszawa, 1971. – S. 42-49, 366-371. Джерела свідчать, що з консервативних видань міжвоєнного періоду найбільшою популярністю користувались краківський «Czas» (Stronnictwo Prawicy Narodowej), «Dziennik Poznański» (Stronnictwo Chrześcijańsko-Rolnicze), «Słowo» (віленський консервативний осередок). Зазначимо, що перераховані консерватори були найвидатнішими публіцистами свого часу і співпрацювали не лише з консервативними часописами, див.: Krol M. *Style politycznego myślenia. Wokół «Buntu Młodych» i «Polityki»*. – Paris, 1979; Jaruzelski J. *Stanisław Cat-Mackiewicz 1986–1966*. – Wilno-Londyn-Warszawa. Warszawa, 1998. – S. 31-57.

⁵ Brzoza Cz., Sowa A.L. *Historia Polski 1918-1945...* – S.162.

⁶ Żarnowski J. *Spółeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. – Warszawa, 1973. – S. 374-376. Польський дослідник зазначав: з 27,2 млн. населення міжвоєнної Польщі меншини становили 30,7% (українці – 14,3%, євреї – 7,8%, білоруси – 3,9%, німці – 3,9%) (згідно з переписом 1921 р.). У всепольському переписі 1931 р. відзначено зростання чисельності всередині меншин на 1% (окрім німців).

⁷ Adamowicz Z. *Mniejszości narodowe w Polsce // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku / Pod red. J. Jachymka*. – Lublin, 1992. – S. 11.

⁸ Miciewski A. *Z geografii politycznej II Rzeczypospolitej. Szkice*. – Warszawa, 1964. – S. 101-112.

⁹ Brzoza Cz., Sowa A.L. Historia Polski 1918-1945... – S.162; Pzepecki T. Sejm Rzeczypospolitej 1919 roku (z życiorysami i podobiznami 311-stu listów sejmowych i in.). – Poznań, 1920.

¹⁰ BJ. Oddział rękopisów. Rkps 37-38/69. Bоврзыński J. Zwierciadło.... – K. 237.

¹¹ Trzaska A. Nacjonalizm w Polsce // Dzień Polski. – Nr 126. – 7 maja 1928. – S. 1.

¹² May E. Mniejszości narodowe w myśli politycznej Narodowej Demokracji (1918–1939) // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku / Pod red. J. Jachymka. – Lublin: UMCS, 1992. – S. 35.

¹³ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej – APL). Zespół 80 (Archiwum Łosiów z Niemiec) (dalej – Łoś). Sygn. 355 (Materiały St. Łośia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922-1939). Aide-memoire (1922). – K. 59; Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej – APKr). Archiwum Dzikowski Tarnowskich (Oddział na Wawelu) (dalej – AdzT). Sygn. 673 (SPN, Posiedzenia, 1922-1931). – K.63, 66.

¹⁴ Paruch W. Koncepcja konsolidacji państwowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu pilsudczykowskiego w latach 1926–1935 // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku / Pod red. J. Jachymka. – Lublin, 1992. – S. 145-173.

¹⁵ Kulesza W. Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926-1935. – Wrocław-Warszawa-Kraków i in., 1985. – S. 39-43.

¹⁶ Ibid. S. 83-85.

¹⁷ Jaskólski M. Kaduceus polski. Myśl polityczna konserwatystów krakowskich 1966–1934. – Warszawa-Kraków, 1990. – S. 117.

¹⁸ Mich W. Obcy w polskim domu (Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych 1918–1939). – Lublin, 1994. – S. 14.

¹⁹ Mackiewicz S. Samorząd ziemski // Polska. – Nr 7. – 29 czerwca. – 1921. – S. 5.

²⁰ Pomniejszyciele Polski // Gazeta Powszechna. – Nr 206. – 14 września. – 1922. – S. 1.

²¹ Юрчук О.Ф. Українське питання в діяльності польських консерваторів (1919-1923) // Проблеми слов'язнознавства. Міжвідомчий науковий збірник. – Львів, 2008. – №57. – С. 73-86.

²² APKr. ADzT. Sygn. 703 (SPN, broszury polityczne i biuletyny, 1925-1930). – K. 25-28.

²³ Ibid. – K.26.

²⁴ Mich W. Obcy w polskim domu (Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych 1918–1939). – Lublin, 1994. – S. 80-81.

²⁵ Chłapowski M. Mniejszości narodowe // Gazeta Powszechna. – Nr 196. – 28 sierpnia 1926. – S. 2; Asymilator. Odpadki // Czas. – Nr 208. – 12 września. – 1929. – S. 1.

²⁶ APKr. ADzT. Sygn. 678 (Wybory 1922). – K. 103.

²⁷ Archiwum Państwowe w Krakowie. Sygn. 678 (Wybory 1922) Archiwum Dzikowski Tarnowskich (Oddział na Wawelu). –²² APKr. ADzT. Sygn. 703 (SPN, broszury polityczne i biuletyny, 1925-1930). – K.25-28, K 333.

²⁸ Sztuczna hodowla antysemityzmu w Polsce // Czas. – Nr 193. – 1 sierpnia 1919. – S. 1; Asymilator. Odpadki. // Czas. – Nr 208. – 12 września. – 1929. – S. 1.

²⁹ Asymilator. Odpadki // Czas. – Nr 208. – 12 września 1929. – S.2; Bocheński A. M. Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził Marcin Król. – Warszawa, 1989. – S. 227.

- ³⁰ Bocheński A. M. Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził Marcin Król. – Warszawa, 1989. – S. 150.
- ³¹ Poklewska-Kozieł A. Paszporty palestyńskie // [Tydzień Akademicki] Słowo. – Nr 14. – 11 grudnia. – 1935. – S. 7; Łubieński H. I. Pozytywny program w sprawie żydowskiej // Czas. – Nr 100. – 10 kwietnia. – 1936. – S. 1.
- ³² Polska idea imperialna. – Warszawa, 1938. – S. 17.
- ³³ Cat. Powtarzamy stale // Słowo. – Nr 66. – 22 marca. – 1927. – S. 1.
- ³⁴ Cat. Rokowania z żydami // Słowo. – Nr 131. – 13 czerwca. – 1926. – S. 1.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Hauser P. Mniejszość niemiecka w Polsce w latach 1918–1939 // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. – T. VIII. – Wrocław i in., 1992. – S. 31-32.
- ³⁷ Studnicki W. Kwestja białoruska // Słowo. – Nr 47. – 28 lutego. – 1923. – S. 1.
- ³⁸ Germanizacja w Polsce // Gazeta Powszechna. – Nr 203. – 5 września. – 1926. – S. 1-2.
- ³⁹ Bobrzyński J. Uproszczony ustrój Państwa Polskiego. Projekt przyjęty przez komisję porozumiewawczą Związku Polskiej Myśli Państwowej i Stronnictwa Narodowych Monarchistów. – Warszawa, 1939. – S. 19.
- ⁴⁰ Niemcy na Kresach Zachodnich // Dzień Polski. – Nr 175. – 31 lipca. – 1924. – S. 2.
- ⁴¹ Kłafkowski K. Dysproporcje zagadnienia niemieckiego w Wielkopolsce // Dziennik Poznański. – Nr 246. – 22 października. – 1936. – S. 1.
- ⁴² A. D. Państwo w państwie // Dzień Polski. – Nr 211. – 13 września. – 1924. – S. 1.
- ⁴³ Cat. Powtarzamy stale // Słowo. – Nr 66. – 22 marca. – 1927. – S. 1.
- ⁴⁴ Studnicki W. Niemcy w Polsce // Słowo. – Nr 64. – 20 marca 1923. – S. 3.; Cat. Polska a Gdańsk // Słowo. – Nr 154. – 17 lipca. – 1923. – S. 1.
- ⁴⁵ Nasza polityka wobec Niemców polskich // Czas. – Nr 83. – 15 września. – 1921. – S. 2.
- ⁴⁶ Polska idea imperialna. – Warszawa, 1938. – S. 30.
- ⁴⁷ Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939). – Lublin, 1992. – S. 120.
- ⁴⁸ Biblioteka Jagiellońska. Oddział rękopisów. Rkps 37-38/69. Bobrzyński J. Zwierciadło gasnącego światła. Pamiętnik z czterćwiecza na służbie Ojczyzny. – S. 252; Gzeła J. Myśl polityczna Władysława Studnickiego na tle koncepcji konserwatystów polskich (1918–1939). – Toruń, 1993. – S. 186.
- ⁴⁹ Bocheński A. O istotę sprawy ukraińskiej // Czas. – Nr 290. – 18 grudnia. – 1930. – S. 1.
- ⁵⁰ Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918–1939). – Lublin, 1992. – S. 35.
- ⁵¹ Rudnicki S. Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926. – Wrocław i in., 1981. – S. 87-90.
- ⁵² Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne Kresów Wschodnich dla Polski. – Warszawa, 1924. – S. 34.
- ⁵³ Cat. Polityka naopak // Słowo. – Nr 150. – 5 lipca. – 1924. – S. 1.
- ⁵⁴ Ibid.
- ⁵⁵ Studnicki W. Kwestja białoruska // Słowo. – Nr 47. – 28 lutego. – 1923. – S. 1.;

Kłafkowski K. Dysproporcje zagadnienia niemieckiego w Wielkopolsce // Dziennik Poznański. – Nr 246. – 22 października. – 1936. – S. 1.

⁵⁶ Studnicki W. Kwestja białoruska // Słowo. – Nr 47. – 28 lutego. – 1923. – S. 1.

⁵⁷ Jaruzelski J. Stanisław Cat-Mackiewicz (1896–1966). – Wilno – Londyn – Warszawa. – Warszawa, 1987. – S.63.

⁵⁸ Kłafkowski K. Dysproporcje zagadnienia niemieckiego... – S. 1.

⁵⁹ Cat. Młodzież i nacjonalizm // Słowo. – Nr 42. – 22 lutego. – 1923. – S. 1.

⁶⁰ O Kresy Wschodnie // Gazeta Powszechna. – Nr 45. – 25 lutego. – S. 1.

⁶¹ Ibid.

⁶² Studnicki W. Asymilacja a moralność // Słowo. – Nr 59. – 14 marca. – 1923. – S. 1.

⁶³ Cat. Wał ochronny Rzeczypospolitej // Słowo. – Nr 29. – 7 lutego. – 1923. – S. 1-2.

⁶⁴ Fr. O administrację na Kresach Wschodnich // Czas. – Nr 161. – 22 lipca. – 1923. – S. 1-2.

⁶⁵ Zawisza B. Rola Stronnictwa Rolniczego // Gazeta Powszechna. – Nr 202. – 2 września. – 1924. – S. 1; Radziejowski L. Zadania kresowe // Warszawianka. – Nr 35. – 5 lutego. – 1927. – S. 1.

⁶⁶ P. Konieczność jasnych decyzji // Dzień Polski. – Nr 278. – 15 października. – 1929. – S. 2.

⁶⁷ Problem Wołyński // Biuletyn Stronnictwa Zachowawczego. – 1924. – Nr V-VI. – S. 9-10.

⁶⁸ Kolonizacja Kresów Wschodnich // Dziennik Poznański. – Nr 83. – 8 kwietnia. – 1924. – S. 1; Studnicki W. Kwestja białoruska // Słowo. – Nr 47. – 28 lutego. – 1923. – S. 1.

⁶⁹ Cat. Regionalizm // Słowo. – Nr 27. – 4 lutego. – 1923. – Nr 27. – S. 1-2.; Cat. Program polityki kresowej // Słowo. – Nr 209. – 21 września. – 1923. – S. 1.

⁷⁰ Grocholski L. Na marginesie autokefalii // Czas. – Nr 141. – 25 czerwca. – 1922. – S. 1.

⁷¹ Stanisław Cat - Mackiewicz. Teksty // Wybrał, opracował oraz wstępem poprzedził J. Jaruzelski. – Warszawa, 1990. – S. 322-327.

⁷² Biblioteka Jagiellońska. Oddział rękopisów. Rkps. 8106 III. Materiały do historii Galicji na początku XX w. – T. 1. – 1910–1913 r. – K.34.

⁷³ Łukomski G., Partacz C., Polak B. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919. Działania bojowe – aspekty polityczne – kalendarium. – Koszalin-Warszawa, 1994. – S. 12.

⁷⁴ Kęsik J. Ukraińska mniejszość narodowa a II Rzeczpospolita 1918–1939. // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. – T. XI. – Wrocław, 2001. – S. 267-278.

⁷⁵ Kierski K. Problemat ruski // Dziennik Poznański. – Nr 244. – 22 października. – 1933. – S. 1.

⁷⁶ APL. Łoś. Sygn. 355 (Materiały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922-1939). List J.S. Łosia do MWRiOP. – 26.04. – 1932. – K. 136.

⁷⁷ Przedmurze chrześcijaństwa // Dziennik Poznański. – Nr 20. – 25 stycznia. – 1919. – S. 1.

⁷⁸ Studnicki W. Asymilacja a moralność // Słowo. – Nr 59. – 14 marca. – 1923. – S. 1.

⁷⁹ Bocheński A. M. Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził Marcin Król. – Warszawa, 1989. – S.65.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Bobrzyński J. Problem ukraiński na tle rzeczywistości. Odbitka artykułu z tomu XXXIX wrzesień–październik 1934 r. miesięcznika «Nasza Przyszłość». – Warszawa, 1934. – S. 7-8.

⁸² Cat. Jedność obozu konserwatywnego // Słowo. – Nr 94. – 11 listopada. – 1922. – S. 1.

⁸³ Лось С. За конструктивну політику на Червоній Русі. – Львів, 1933. – С. 39-40.

⁸⁴ APL. Łoś. Sygn. 355 (Materiały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922-1939). Aide-memoire (1922). – K.59.

⁸⁵ Центральний державний історичний архів України. – Ф. 359 (Осип Назарук). – Оп. 1. – Спр. 279 (Листи Лося Станіслава 1932-1940). – Арк. 118-119.

⁸⁶ Там само. – Арк. 124.

⁸⁷ Лось С. За конструктивну політику ... – С.21.

⁸⁸ Там само. – С. 23.

⁸⁹ Там само. – С. 67.

⁹⁰ Łoś S. Galicja Wschodnia // Droga. – 1931. – Nr 7-8. – S. 549, 559.

⁹¹ Лось С. За конструктивну... – С.68.

⁹² Czerwi[ń]ski F. Polski imperializm ideowy // Polityka. – Nr 3. – 10 lutego – 1938. – S. 4-5.; Ideologia myśli mocarstwowej // Dzień Akademicki. – Nr 1. – 8 października. – 1930. – S. 2-3.

⁹³ Bocheński A. M. Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził Marcin Król. – Warszawa: PIW, 1989. – S. 63.

⁹⁴ Bocheński Al. Problem polityczny Ziemi Czerwieńskiej // Bocheński A., Łoś S., Bączkowski W. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej. – Warszawa, 1938. – S. 13-14, 30.

⁹⁵ Bocheński A. M. Polityczne oblicze asymilacji narodowej // Historia i polityka. Wybór publicystyki / Wybrał, opracował i przedmową poprzedził Marcin Król. – Warszawa: PIW, 1989. – S. 237.

⁹⁶ Bocheński A. M. Aktualność idei jagiellońskiej // Bocheński A.M. Historia i polityka.. S. 68.

В статье освещены концепции видения национального вопроса (еврейского, немецкого, белорусского, украинского) в польском консерватизме 20-30-х годов XX ст. Предпринята попытка обобщения основных видений национальной проблемы посредством консервативной идеологии и ее интерпретаций в условиях междувоенной Польши. Внимание сконцентрировано на проблеме стабилизации отношений на польском восточном рубеже.

Ключевые слова: *междувоенная Польша, консерваторы, национальный вопрос, автономия, ассимиляция, сегрегация, федерализм, национальное сознание.*

The objective of this article is to elucidate main concepts interpretation of national issue (Jewish, German, Byelorussian, Ukrainian) in the Polish conservatism in the 1920–s–1930–s. The attempt has been made to generalized the main visions of national issue on the conservative ideology base and it's interpretations in interwar Poland. Attention has been concentrate on the problem of stabilization of east border mutual relations.

Key words: *conservatists, national question, authonomy, asymilation, segregation, federalism, national consciousness.*